

تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار ششم تا دهم

یحیی فوزی* علی زارعی**

چکیده

مجلس، مرکز مهم تصمیم سازی برای کشور است. برای رسیدن به درکی درست از شیوه و کیفیت عملکرد آن نیازمند شناخت بهتر نخبگانی هستیم که وظیفه قانونگذاری و نظارت امور کشور را برعهده داشته اند. از همین رو این مقاله سعی دارد تا با رویکرد تحلیلی و مقایسه‌ای و با جمع‌آوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و اسنادی و با استفاده از آمار توصیفی، به تحلیل بافت سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بپردازد و به این پرسش پاسخ دهد که بافت سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم تا دهم چگونه بوده است؟ بنابراین در ابتدا به بررسی ویژگی‌های مجالس ششم تا دهم و آرایش سیاسی نیروها در این مجالس می‌پردازیم و سپس به تحلیل وضعیت نمایندگان مذکور از لحاظ سن، جنسیت، تجربه، سابقه‌ی نمایندگی و تخصص، سطح تحصیلات و پایگاه اجتماعی و اقتصادی می‌پردازیم. نتایج این پژوهش می‌تواند زمینه‌آشنایی با بخش مهمی از نخبگان سیاسی ایران را فراهم کند و به فهم دقیق‌تری از چرایی روندها و تصمیمات سیاسی در ایران کمک کند.

کلیدواژه‌ها: مجلس شورای اسلامی، نمایندگان مجلس، دوره‌های ششم تا دهم، ترکیب سیاسی، بافت اجتماعی.

---

* استاد علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. Yahyafozi@yahoo.com

** دانشجوی دکتری تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی(س) و انقلاب اسلامی. (نویسنده

مسئول) Ali.zareei@chmail.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۹/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۱

۱. مقدمه

تشکیل مجلس شورای اسلامی یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی به‌شمار می‌رود که به موجب قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران یکی از مهمترین و اساسی‌ترین نهادهای سیاسی و یکی از زیباترین جلوه‌های مردم‌سالاری دینی است. چنین نهادی مرهون اندیشه‌های سیاسی و والای حضرت امام خمینی(س) است که شاکله‌ی نظام سیاسی شیعه را در عصر غیبت بر مبنای نظریه ولایت فقیه و متکی بر آرای ملت طرح‌ریزی نمود.

علاوه بر نتایج نظری و اندیشه‌ای پیدایش مجلس شورای اسلامی بخصوص از منظر قانونگذاری و میزان اختیارات آن، مجلس صحنه رقابت نیروهای سیاسی و اجتماعی برای ورود به آن از طریق انتخابات و ریل‌گذاری امور کشور از رهگذر وضع قوانین و نظارت بر روند اداره کشور بوده است. این رقابت‌های سیاسی علاوه بر تحرک جریان‌ها سیاسی، ادامه حضور مردم را در صحنه سیاسی و استمرار بُعد جمهوریت نظام تضمین نموده است. از همین رو قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اهمیت خاصی به مجلس و لزوم استمرار آن داده و انتخابات آن از اول انقلاب تا به امروز در بحرانی‌ترین شرایط کشور و در موعد مقرر برگزار گردیده است.

اولین دوره مجلس شورای اسلامی در خرداد ماه سال ۱۳۵۹ و در شرایط بحرانی کشور افتتاح گردید تا نمایندگان مردم با تصویب قوانین اسلامی و انقلابی در روند تثبیت انقلاب اسلامی گامی اساسی و مؤثر بردارند. پس از آن مجلس، ده دوره قانونگذاری را پشت سر نهاد و طی این مدت، فراز و نشیب‌های بسیاری را در ابعاد مختلف از سرگذرانده است.

اکنون پس از گذشت چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری ده دوره قانونگذاری، ضرورت پژوهش در خصوص نمایندگان مجلس شورای اسلامی، به عنوان بخشی از نخبگان سیاسی کشور بیش از پیش احساس می‌شود؛ چرا که نخبگان سیاسی در هر نظام سیاسی یکی از عوامل تأثیرگذار بر روند تحولات می‌باشند و برای رسیدن به درکی درست از وقایع و رخدادها نیازمند شناخت بهتر نخبگانی هستیم که وظیفه قانونگذاری و نظارت امور کشور را برعهده داشته‌اند. از همین رو در نوشتار پیش رو سعی دارد تا با رویکرد تحلیلی و مقایسه‌ای و با جمع‌آوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و اسنادی و با استفاده از آمار توصیفی، به تحلیل و بررسی بافت سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بپردازد و به این پرسش‌های بنیادین پاسخ

دهد که نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم تا دهم چه آرایش و ترکیب سیاسی و اجتماعی داشته‌اند؟ و اساساً میان ادوار فوق‌الذکر به لحاظ بافت سیاسی و اجتماعی چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی به چشم می‌خورد؟ در همین راستا نخست نگاهی خواهیم داشت به رقابت‌های انتخاباتی احزاب و گروه‌های سیاسی و آرایش و ترکیب سیاسی منتخبان مردم؛ و در گام بعدی وضعیت نمایندگان از لحاظ سن، جنسیت، سابقه‌ی نمایندگی، روحانی و غیر روحانی، سطح تحصیلات و تخصص، مورد بررسی قرار خواهد گرفت. همچنین روند تحول در بافت اجتماعی نمایندگان در خلال دوره‌های مختلف و ویژگی‌های اجتماعی ممتازی که سبب انتخاب آنها شده است، از دیگر هدف‌های مقاله‌ی حاضر به شمار می‌رود.

در خصوص پیشینه و محدوده زمانی پژوهش حاضر بایستی خاطر نشان کرد که پیش از این نگارندگان این سطور در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم» که در بهار ۱۳۹۶ در فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر منتشر گردید، به بررسی دقیق و موشکافانه این موضوع در پنج دوره نخست مجلس شورای اسلامی پرداخته‌اند؛ لذا در نوشتار پیش رو تلاش می‌شود تا با بررسی بافت سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم تا دهم، پژوهش فوق‌الذکر را تکمیل و نمایی کلی از وضعیت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی ارائه نماید.

نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند علاوه بر آشنایی با بخش مهمی از نخبگان سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران، از یک سو تحولات سیاسی و اجتماعی ادوار ششم تا دهم شورای اسلامی را مورد کندوکاو قرار دهد و از سوی دیگر ارتباط طبقات جامعه ایران با هیأت قانونگذاری را بررسی نماید. همچنین نتایج حاصل از این پژوهش با ارائه جداول و نمودارها و نمایش روند تغییرات در پنج دوره اخیر مجلس شورای اسلامی در تحلیل بافت سیاسی و اجتماعی مجالس آینده رهگشا است.

۲. بافت سیاسی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

یکی از مهم‌ترین کارکردهای احزاب، تلاش برای کسب قدرت از طریق بدست آوردن کرسی‌های پارلمان و تأثیر بر روند قانون‌گذاری محسوب می‌شود (دوورژه، ۱۳۵۷: ۲۴). این کارکرد احزاب در دو برهه زمانی پیش از انتخابات و بعد از انتخابات، بیش از پیش نمود می‌یابد.

در ادامه سعی داریم تا با بررسی ادوار ششم تا دهم مجلس شورای اسلامی ضمن پرداختن به انتخابات هر دوره و احزاب فعال در آن، سهم هر یک از این احزاب و جریان‌های سیاسی را در تصاحب کرسی‌های نمایندگی روشن سازیم و به نوع آرایش و ترکیب سیاسی آنها بپردازیم.

۲-۱. دوره ششم مجلس شورای اسلامی

انتخابات ششمین دوره‌ی مجلس شورای اسلامی در دو مرحله، در تاریخ ۲۹ بهمن ماه ۱۳۷۸ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۷۹ و با مشارکت مردمی ۶۹ درصدی (در مرحله اول) برگزار شد (عیوضی، ۱۳۸۵: ۱۵۵) و جلسه افتتاحیه آن در ۷ خرداد ۱۳۷۹ برپا گردید. انتخابات این دوره‌ی مجلس کاملاً متأثر از پیروزی اصلاح‌طلبان در انتخابات ریاست جمهوری دوره هفتم در دوم خرداد ۱۳۷۶ و در فضای گفتمان اصلاحات و فعالیت روزنامه‌های اصلاح‌طلب و در کشاکش و دعوای سیاسی برآمده از دوم خرداد بود. پس از پیروزی محمد خاتمی در این انتخابات، اصلاح‌طلبان با هدف تحقق شعارهای دولت او و پیشبرد اهداف خود، حزب مشارکت را بنیان نهادند. این حزب که بایستی آن را به مانند حزب کارگزاران یک حزب دولتی دانست از دو طیف دانشجویان مسلمانان پیرو خط امامی که از مواضع و اعمال سابق خود از جمله تسخیر سفارت آمریکا- پشیمان شده بودند و نو اندیشان دینی که قرائت‌های انسان‌گرایانه و مشارکت‌جویانه از اسلام سیاسی داشتند و اندیشه‌هایشان به لیبرال دموکراسی غربی متمایل بود، تشکیل شد (اژدری، ۱۳۹۴: ۷۹؛ ر.ک.به: دارابی، ۱۳۸۸: ۳۴۶-۳۶۲).

حزب مشارکت در مدت کوتاهی در سراسر کشور عضوگیری کرد و در بسیاری از شهرستان‌ها دفتر خود را دایر ساخت. این حزب با شعار «ایران برای همه ایرانیان» وارد عرصه انتخابات شد و خود را نماد مخالفت با وضع موجود معرفی کرد (اژدری، ۱۳۹۴: ۸۰). فعالیت‌های گسترده این حزب که از حمایت‌های دولتی نیز بهره می‌برد نقش بسزایی در نتایج انتخابات و پیروزی اصلاح‌طلبان در دوره اول شوراهای شهر و روستا و مجلس دوره ششم داشت.

در خصوص صف‌بندی جناح‌ها و گروه‌های سیاسی فعال در این انتخابات بایستی گفت در یکسو، هواداران برنامه اصلاحات ارائه شده توسط رئیس‌جمهور و در سوی دیگر، منتقدین آنها قرار داشتند. اصلاح‌طلبان طیف وسیعی از نیروهای مختلف چپ و میانه‌رو را شامل می‌شدند که از جمله آنها می‌توان به مجمع روحانیون مبارز، سازمان مجاهدین

انقلاب اسلامی، کارگزاران سازندگی، جبهه مشارکت ایران اسلامی، دفتر تحکیم وحدت، انجمن اسلامی دانشجویی و برخی گروه‌های دیگر که خود را گروه‌های دوم خردادی می‌نامیدند، اشاره کرد. همچنین در این انتخابات برخی جریان‌های ملی - مذهبی نیز به حمایت از جبهه دوم خرداد پرداختند. در مقابل این جریان، طیفی از منتقدان برنامه‌های دولت شامل جامعه روحانیت مبارز، جمعیت مؤتلفه و گروه‌های همسو با آنان قرار داشتند (عظیمی دولت آبادی، ۱۳۸۷: ۲۰۵-۲۰۶).

در بررسی صلاحیت نمایندگان در این دوره، شورای نگهبان بر خلاف انتظار، صلاحیت اکثر کاندیداهای نیروهای اصلاح طلب درون نظام را مورد تأیید قرار داد که باعث فعال شدن رقابت انتخاباتی بین طرفداران اصلاحات و منتقدین آنها شد (عظیمی دولت آبادی، ۱۳۸۷: ۲۰۶). در این مقطع رقابت‌های انتخاباتی بین اصلاح‌طلبان، محافظه‌کاران و تکنوکرات‌ها بر سر نمایندگی مجلس ششم با سرعت جوی را پدید آورد که بیشتر به یک جنگ داخلی شبیه بود (ر.ک. به: پُر حلم ضیابری، ۱۳۷۹).

نهایتاً انتخابات در موعد مقرر و با رقابت گروه‌های فوق‌الذکر برگزار شد اما نکته قابل توجه در این انتخابات آن بود که پس از اعلام نتایج از سوی وزارت کشور در تاریخ ۷ اسفند ۱۳۷۸، شورای نگهبان به روند انتخابات اعتراض نمود و خبر از تخلفات گسترده انتخاباتی داد.

آیت الله جنتی دبیر شورای نگهبان در پی موانع و مشکلات به وجود آمده در بررسی صندوق‌های رأی‌گیری حوزه انتخابیه تهران طی نامه‌ای از مقام معظم رهبری برای حل این مسئله خواستار راهنمایی شد (ر.ک: روزنامه کیهان، ۱۳۷۹/۲/۳۰).

مقام معظم رهبری نیز در تاریخ ۷۹/۲/۲۹ در پاسخ به این نامه اعلام نمودند که «صندوق‌هایی که مخدوش بودن آن از نظر شورای نگهبان به اثبات رسیده است و با معیارهای شورای نگهبان قابل تأیید نیست، باید ابطال گردد» و با توجه به مدت زمان طولانی مورد نیاز برای بررسی مابقی صندوق‌ها و عدم مصلحت، نیازی به بازشماری صندوق‌های دیگر نیست (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری).

نهایتاً پس از بازشماری آراء ۲۸ نفر در مرحله اول به عنوان نمایندگان مردم تهران به مجلس ششم راه یافتند و تغییراتی در اسامی منتخبین ایجاد شد؛ به طور مثال اکبر هاشمی رفسنجانی از رتبه سی‌ام به رتبه بیستم ارتقاء یافت و غلامعلی حدادعادل نفر اول جناح راست که در شمارش آراء تهران نفر سی و سوم شده بود در بازشماری با ارتقای ۵ رتبه‌ای، نفر ۲۸ تهران شد و به مجلس راه یافت و با سایر نماینده‌های

اصولگرایی که در این دوره رأی آورده بودند فراکسیون اقلیت مجلس را تشکیل دادند. همچنین علیرضا رجایی تنها نامزد تأیید صلاحیت شده ملی - مذهبی که در رتبه ۲۸ قرار داشت به رتبه ۳۴ تنزل یافت و از حضور در مجلس بازماند (نظری، ۱۳۹۵: ۱۷۷). پس از اعلام نتایج انتخابات، اکبر هاشمی رفسنجانی که با هجمه‌های تخریبی اصلاح‌طلبان افراطی مواجه شده بود و با توجه به تخلفات گسترده انتخاباتی و ابهاماتی که در این خصوص وجود داشت، از نمایندگی مجلس ششم انصراف داد (ر.ک.به: اژدری، ۱۳۹۴: ۹۱-۹۳). بدین‌سان در این انتخابات ائتلاف اصلاح‌طلبان با کسب حدود ۱۸۴ کرسی مجلس توانستند به پیروزی قاطع دست یابند (ویکی پدیا، انتخابات مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۹-۱۳۷۸) و در مجموع با ائتلاف نیروهای همسو در فراکسیون جبهه دوم خرداد بیش از ۷۰ درصد کرسی‌های مجلس را تصاحب کنند (اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۳۷۰-۳۷۱؛ ر.ک.به: حاضری، ۱۳۸۷: ۶؛ عظیمی دولت آبادی، ۱۳۸۷: ۲۰۶، ۲۱۶).

در این مجلس مهدی کروبی از مجمع روحانیون مبارز به عنوان رئیس، بهزاد نبوی از سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی، نایب رئیس اول و سید محمدرضا خاتمی از جبهه مشارکت، نایب رئیس دوم گردیدند. اما در سال دوم انتخابات، بهزاد نبوی کناره‌گیری نمود و جای خود را به خاتمی داد و محسن آرمین از سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی، نایب دوم رئیس شد.

۲-۲. دوره هفتم مجلس شورای اسلامی

انتخابات مجلس هفتم در تاریخ اول اسفند ۱۳۸۲ در شرایطی برگزار شد که مجلس ششم در التهاب ناشی از تحصن و استعفا، روزهای پایانی خود را می‌گذراند و احزاب و گروه‌های اصلی جبهه دوم خرداد از جمله حزب مشارکت، سازمان مجاهدین انقلاب

اسلامی به دلیل آنچه رد صلاحیت گسترده می‌خوانند از شرکت در انتخابات و ارائه لیست خودداری کردند و آن را تحریم نمودند (نظری، ۱۳۹۵: ۲۱۴؛ ر.ک.به: اژدری، ۱۳۹۴: ۱۵۰-۲۰۵). البته تعداد داوطلبان نمایندگی این دوره از انتخابات نیز نسبت به دوره‌های قبل از ازدحام بیشتری برخوردار بود و رد صلاحیت بیشتر نسبت به دوره‌های قبل را طبیعی می‌نمود. شواری نگهبان از میان بیش از هشت هزار نفر داوطلب نمایندگی مجلس، صلاحیت ۵۶۲۵ نفر را تأیید کرد (روزنامه ایران، ۳۰/۱۱/۸۲). البته حدود هزار نفر از اصلاح‌طلبان به منظور به چالش کشیدن انتخابات، پس از تأیید صلاحیت انصراف دادند و نهایتاً ۴۶۷۹ نفر نامزد انتخاباتی بودند که برای کسب ۲۹۰ کرسی مجلس به رقابت پرداختند (روزنامه همشهری، ۹/۱۲/۸۲).

نهایتاً علاوه بر تلاش بسیار زیاد برخی از گروه‌های رادیکال اصلاح‌طلب برای تحریم انتخابات و همسو کردن گروه‌های دیگر با خود، هشت گروه از ۱۸ گروه دوم خردادی، یعنی مجمع روحانیون مبارز، مجمع نیروهای خط امام (ره)، مجمع بانوان، حزب کارگزاران، حزب همبستگی ایران، حزب اسلامی کار، خانه کارگر و انجمن اسلامی مهندسان ایران یک جبهه انتخاباتی با عنوان «ائتلاف برای ایران» تشکیل دادند و ۲۲۰ کاندیدا در سراسر کشور معرفی کردند (اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۹۹۶-۹۹۹) و موفق شدند ۴۷ کرسی از مجلس هفتم را تصاحب کنند (ویکی پدیا، انتخابات مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۲-۱۳۸۳).

در این انتخابات علاوه بر حضور یک ائتلاف عمده‌ی دوم خردادی، چند ائتلاف بزرگ از طیف‌های مختلف اصولگرا و گروه‌های مستقل و صنفی نیز با اعلام حضور در عرصه رقابت‌های انتخاباتی، بر گرمی و شور این انتخابات افزودند (ر.ک.به: اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۹۹۹-۱۰۰۶). ائتلاف آبادگران ایران اسلامی از جمله این ائتلاف‌ها بود که توانست نتیجه انتخابات مجلس هفتم را همانند دومین دوره شورای شهر از آن خود کند و به بیش از دو سوم کرسی‌های مجلس دست یابد (Inter-Parliamentary Union, 2004). لیست نامزدهای این ائتلاف بیش از آن که معطوف به برجستگی سیاسی و یا حتی گرایش سیاسی کاندیداها باشد، معطوف به تعهد و تخصص کاندیداها بود تا جایی که نام برخی از چهره‌هایی که قبلاً به جناح چپ گرایش داشتند نیز در آن به چشم می‌خورد (همان، ۹۹۹-۱۰۰۰؛ همشهری، ۲۹ بهمن ۱۳۸۲).

در تاریخ ۷ خرداد ۱۳۸۳، اولین جلسه مجلس هفتم برگزار شد. در این دور از مجلس دکتر غلامعلی حداد عادل - سر لیست ائتلاف آبادگران - به ریاست و مهندس محمدرضا باهنر و محمدحسن ابوترابی فرد به عنوان نواب رئیس انتخاب شدند.

۲-۳. دوره هشتم مجلس شورای اسلامی

انتخابات هشتمین دوره مجلس شورای اسلامی، در تاریخ ۲۴ اسفند ۱۳۸۶ برگزار و نخستین جلسه مجلس در ۷ خرداد ۸۷ تشکیل شد.

روند تأیید صلاحیت‌ها در این دوره به مانند دوره قبل با اعتراض گروهی از اصلاح‌طلبان همراه بود و برخی از گروه‌های این طیف سیاسی از جمله حزب مشارکت وارد عرصه انتخابات نشدند؛ اما بعضی دیگر از گروه‌های همسو با آنها از جمله؛ سازمان مجاهدین، مجمع روحانیون مبارز و کارگزاران به همراه احزاب تازه‌ای همچون اعتماد ملی و حزب مردم سالاری در رقابت این دور از انتخابات شرکت کردند. بدین ترتیب رقابت اصلی در انتخابات مجلس هشتم، بین جبهه متحد اصولگرایان، ائتلاف فراگیر اصولگرایان و ائتلاف مردمی اصلاح‌طلبان بود (نظری، ۱۳۹۵: ۲۴۸).

در مرحله اول انتخابات، ۲۰۵ نامزد به مجلس راه یافتند که از این تعداد ۲۹ نفر اصلاح‌طلب، ۱۵۳ نفر اصولگرا و ۲۳ نفر از مستقلین بودند (عصر ایران، ۷/۲/۱۳۸۷؛ تسنیم، ۱۱/۱۲/۱۳۹۴). در مرحله دوم انتخابات نیز ۱۸ اصلاح‌طلب، ۱۸ مستقل و ۴۶ اصولگرا به مجلس راه یافتند. به این ترتیب از ۲۸۷ کرسی مورد تأیید شورای نگهبان، اصولگرایان با کسب ۱۹۸ کرسی، اکثریت مجلس هشتم را از آن خود کردند (عصر ایران، ۷/۲/۱۳۸۷).

اختلاف‌هایی که در مجلس هفتم میان اصولگرایان مایه انشعاب‌هایی شده بود در مجلس هشتم نیز ادامه یافت؛ بطوری که دو طیف از نمایندگان حامی دولت،

فراکسیونهای «انقلاب اسلامی» و «مهرورزی» را بنا نهادند. از جمله چهره‌های شناخته شده فراکسیون انقلاب اسلامی می‌توان به روح الله حسینیان، مرتضی آقانهانی و علی اصغر زارعی اشاره کرد. سید کاظم موسوی، غفوری فرد و عیسی زاده نیز رئیس و نواب رئیس فراکسیون مهرورزی بودند (الف؛ ۲۲ اردیبهشت ۱۳۸۹). علاوه بر این محمدرضا باهنر در این دوره فراکسیونی تحت عنوان «پیشرفت و عدالت» را بنا نمود (دنیای اقتصاد، ۱۳۸۷/۰۸/۲۸).

چهره‌های اصلاح طلب نیز همچون محمدرضا تابش، مسعودپزشکیان، مصطفی کواکبیان، جمشید انصاری و محمدرضا خباز نیز فراکسیون اقلیت مجلس هشتم را تشکیل دادند (خبرآنلاین، ۱۵ خرداد ۱۳۹۱).

در مجلس هشتم علی لاریجانی همزمان با ریاست مجلس، رییس فراکسیون اصولگرایان نیز شد.

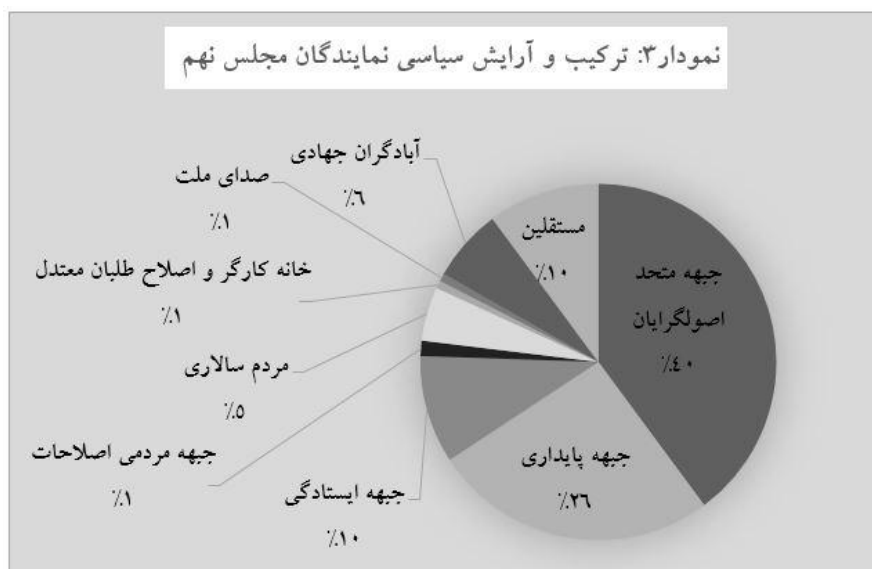
۲-۴. دوره نهم مجلس شورای اسلامی

انتخابات دوره نهم مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۲ اسفند ۱۳۹۰ و تحت تأثیر اتفاقات و حوادث انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ برگزار گردید. در این انتخابات اکثر اصلاح طلبان دخیل در جریانات سال ۱۳۸۸ توسط هیئت‌های اجرایی انتخابات رد صلاحیت شدند؛ از همین رو و به علت حصر میر حسین موسوی و مهدی کروبی و صدور احکام قضایی برای برخی از صحنه گردانان اصلی حوادث ۱۳۸۸، بسیاری از جریانات اصلاح طلب به همراه حزب کارگزاران و مجمع مدرسین حوزه علمیه قم، اعلام کردند که در انتخابات مجلس نهم شرکت نکرده و از هیچ لیستی حمایت نمی‌کنند. البته بازداشت برخی از سران اصلاح طلب عملاً شرایط را به جایی رسانده بود که اصلاح طلبان نخبگان اندکی برای تصمیم گیری و حضور در انتخابات داشتند، لذا در غیاب بزرگان اصلاح طلب، نیروهای جوان تر و ناشناخته تحت عنوان «جبهه مردمی اصلاحات» به همراه تعدادی اندکی از افراد مشهور این جریان در جبهه مردم سالاری به رهبری مصطفی کواکبیان و خانه کارگر وارد عرصه رقابت‌های انتخاباتی شدند (خواجه سروی، ۱۳۹۴: ۲۷۵-۲۷۷).

حوادث سال ۱۳۸۸ در جبهه اصولگرایان نیز منجر به انشعاب‌های تازه‌ای گردید به طوری که گروهی از شاگردان آیت الله مصباح یزدی، برخی از اعضای قرارگاه عمار و برخی از وزرا و مقامات دولت نهم و دهم با شعار «عقلانیت، معنویت و عدالت حول

محور ولایت»، «جبهه پایداری» را بنا نهادند و از جبهه متحد اصولگرایان به علت قرار گرفتن برخی از چهره‌ها نظیر علی لاریجانی در لیست آنها فاصله گرفتند. جبهه پایداری علت مخالفت خود با این چهره‌ها را سکوتشان در فتنه ۱۳۸۸ عنوان کرد. علاوه بر این محسن رضایی «جبهه ایستادگی ایران اسلامی» را تشکیل داد و علی مطهری و چند تن دیگر از منتقدین دولت احمدی نژاد جبهه «صدای ملت» را ایجاد نمودند (خواجه سروی، ۱۳۹۴: ۲۶۸-۲۷۴). همچنین حامیان احمدی نژاد پس از آنکه از سوی اصولگرایان طرد شدند جبهه «توحید و عدالت» را شکل دادند (صراط نیوز، ۱۹/۱۱/۱۳۹۰؛ ر.ک.به: همشهری آنلاین، ۳۱/۵/۱۳۹۶).

بر اساس نتایج انتخابات در حوزه انتخابیه تهران، ۱۱ نفر از نمایندگان که در این دوره به مجلس راه یافته‌اند، متعلق به جبهه متحد اصولگرایان، هشت نفر متعلق به جبهه پایداری و چهار نفر نیز مشترک بین این دو جبهه بوده‌اند، دو نفر نیز از ائتلاف صدای ملت و خانه کارگر به مجلس راه یافته‌اند (جام جم، ۱۷/۲/۱۳۹۱). در این دور از انتخابات نیز به مانند دور قبلی اکثریت مجلس در اختیار اصولگرایان قرار گرفت. در نمودار ۳ می‌توان میزان کسب کرسی‌های مجلس نهم را توسط احزاب و جریانات گوناگون به تفکیک مشاهده نمود (ر.ک.به: ایران، ۱۳۹۰/۱۲/۲۰؛ مشرق، ۱۶/۱۲/۹۰؛ جام‌جم، ۱۷/۲/۱۳۹۱؛ ویکی پدیا، انتخابات مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۱-۱۳۹۰).

۲-۵. دوره دهم مجلس شورای اسلامی

انتخابات مجلس دوره دهم در تاریخ ۷ اسفند ۱۳۹۴ - همزمان با انتخابات خبرگان رهبری - در شرایطی برگزار گردید که توافق هسته‌ای ایران با کشورهای ۱+۵ معروف به «برجام» کاملاً بر فضای رقابت‌های انتخاباتی سایه افکنده بود؛ چنانکه فضای سیاسی جامعه از رقابت و تعامل به سوی دو قطبی موافق و مخالف برجام و صفت‌بندی و دوگانگی کشیده شد (نظری، ۱۳۹۵: ۳۱۸). در این دوره ۱۲۱۲۳ نفر برای رقابت بر سر ۲۹۰ کرسی مجلس نام‌نویسی کردند که در طول ده دوره انتخابات مجلس بی‌سابقه بود. شورای نگهبان از این تعداد صلاحیت ۴۲ درصد داوطلبان را تأیید کرد و مابقی یا رد صلاحیت شدند و یا صلاحیتشان احراز نشد (تابناک، ۹۴/۱۰/۲۶).

در این دوره از انتخابات رقابت اصلی میان سه طیف مخالفین و منتقدین دولت، اصلاح‌طلبان و حامیان دولت و مستقلین جریان داشت. هر چند در این دوره نیز اکثر چهره‌های شاخص اصلاح‌طلب در سراسر کشور، یا وارد عرصه رقابت انتخاب نشدند و یا رد صلاحیت شدند اما نامزدهای ناشناخته تأیید صلاحیت شده این طیف با ائتلاف با اعتدال‌گرایان حامی دولت و کارگزاران و دیگر گروه‌ها، لیست واحدی به نام «امید» ارائه نمودند و توانستند به پیروزی چشمگیری به خصوص در شهرهای بزرگ از جمله تهران دست یابند؛ به طوری تمام ۳۰ نفر لیست امید در تهران رأی آوردند و چهره‌های نام‌آشنای جریان اصولگرا همچون حداد عادل از حضور در مجلس دهم بازماندند که خود بیانگر لیستی رأی دادن مردم تهران در این دور از انتخابات بود. البته جریان اصولگرا هر چند در تهران با شکست سنگینی رو به رو شد اما توانستند در شهرستان‌ها توفیق یابند و نامزدهای خود را وارد مجلس دهم کند.

در خصوص ترکیب و آرایش مجلس دهم نمی‌توان آمار دقیقی ارائه داد چرا که هر یک از جناح‌های سیاسی نمایندگان مستقل را از طیف خود معرفی می‌کنند، البته آنچه مسلم است این است که هیچ یک از گروه‌ها در این دوره نتوانستند اکثریت قاطع مجلس را از آن خود کنند و کرسی‌های مجلس میان هر سه طیف اصلاح‌طلب، اصولگرا و مستقل پخش شده است. در جدول ۱ روایت‌های مختلف از آرایش و ترکیب سیاسی مجلس دهم ارائه شده است. میانگین آمار ارائه شده در این جدول حکایت از آن دارد که هر یک از جریانات اصلاح‌طلب، اصولگرا و مستقل به ترتیب ۴۲/۵۶ ، ۳۶/۶۵ و ۱۹/۴۰ درصد کرسی‌های مجلس دهم را از آن خود کرده‌اند.

جدول ۱: ترکیب و آرایش سیاسی مجلس دهم از زبان خبرگزاریهای مختلف

اصلاح‌طلبان و حامیان دولت		اصولگرا		مستقل		اقلیت و سایر	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۲۱	۴۱/۸۷	۸۳	۲۸/۷۲	۷۶	۲۶/۳۰	۹	۳/۱۲
۱۱۹	۴۱/۳۲	۸۳	۲۸/۸۲	۸۱	۲۸/۱۳	۵	۱/۷۳
۱۲۰	۴۱/۵۲	۱۱۵	۳۹/۷۹	۴۹	۱۶/۹۶	۵	۱/۷۳
۱۱۶	۴۰/۱۴	۱۱۸	۴۰/۸۳	۵۵	۱۹/۰۳	-	-
۱۳۵	۴۶/۵۵	۹۲	۳۱/۷۲	۵۸	۲۰	۵	۱/۷۳
-	٪۴۴	-	٪۵۰	-	٪۶	-	-
-	۴۲/۵۶	-	۳۶/۶۵	-	۱۹/۴۰	-	۱/۳۹

۳. بافت اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

حال که با آرایش و بافت سیاسی مجالس ششم تا دهم شورای اسلامی آشنا شدیم قصد داریم تا در ادامه، نمایندگان را به لحاظ توزیع سنی، جنسی، روحانی و غیر روحانی، تحصیلی و سابقه نمایندگی مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم. جامعه آماری این بخش از پژوهش، به طور کلی ۱۴۵۸ نفر، شامل ۲۹۷ نفر نماینده در دوره ششم، ۲۹۱ نفر در دوره هفتم و هشتم، ۲۹۰ نفر در دوره نهم و ۲۸۹ نفر در دوره دهم مجلس شورای اسلامی است. یادآوری این نکته نیز ضروری است که در هر دوره از انتخابات؛ از مجموع ۲۹۰ نفر نماینده برای هر دوره، بعضاً تعدادی به صورت دو مرحله‌ای یا میان‌دوره به مجلس راه یافتند. همچنین به دلایل دیگر از جمله فوت، استعفا و رد اعتبار نامه و همچنین انتقال به قوای دیگر در طول هر دوره تعداد آنان افزایش یا کاهش یافته است.

۳-۱. توزیع سنی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

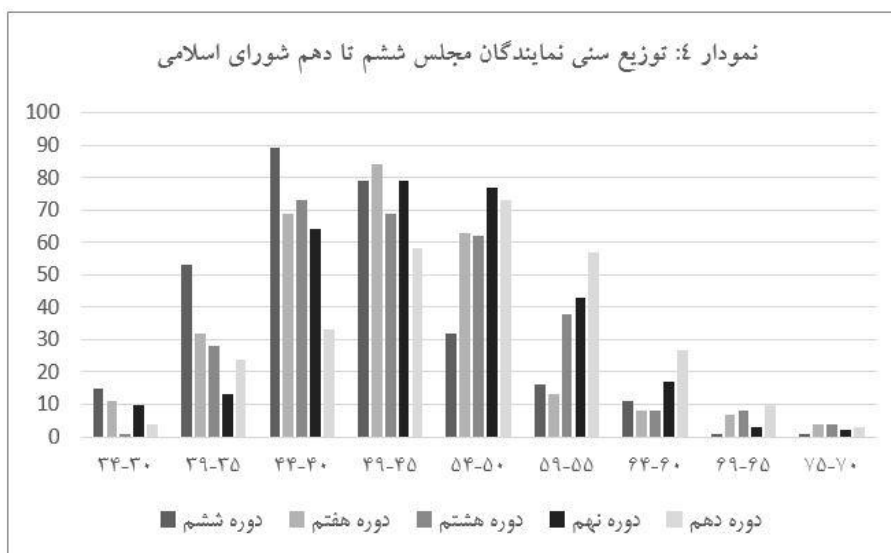
جدول گروه‌های سنی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بیانگر آن است که برخلاف پنج دوره نخست که اکثر نمایندگان در سنین بین ۳۵-۳۹ با ۲۳/۹۹ درصد قرار داشته‌اند، (ر.ک: زارعی؛ فوزی، ۱۳۹۶: ۶۴-۶۵) در ادوار ششم تا دهم فراوانی نمایندگان در گروه سنی ۴۵-۴۹ با ۲۵/۳۱ درصد قرار گرفته و این به آن معناست که سن نمایندگان نسبت به پنج دوره نخست ۱۰ سال افزایش یافته است. از طرف دیگر در پنج دوره اخیر به

یحیی فوزی و علی زارعی ۹۵

مانند پنج دوره نخست، کمترین تعداد نمایندگان در گروه سنی بین ۷۵-۷۰ با ۰/۹۶ درصد قرار گرفته‌اند.

جدول ۲: وضع گروه‌های سنی نمایندگان دوره ششم تا دهم مجلس شورای اسلامی

جمع		دهم		نهم		هشتم		هفتم		دوره ششم		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	گروه سنی
۲/۸۱	۴۱	۱/۳۸	۴	۳/۴۵	۱۰	۰/۳۴	۱	۳/۷۸	۱۱	۵/۰۵	۱۵	۳۰-۳۴
۱۰/۳۹	۱۵۰	۸/۳۱	۲۴	۴/۴۸	۱۳	۹/۶۲	۲۸	۱۱	۳۲	۱۷/۸۴	۵۳	۳۵-۳۹
۲۱/۲۶	۳۱۰	۱۱/۴۲	۳۳	۱۵/۸۶	۴۶	۲۵/۰۹	۷۳	۲۳/۷۱	۶۹	۲۹/۹۷	۸۹	۴۰-۴۴
۲۵/۳۱	۳۶۹	۲۰/۰۷	۵۸	۲۷/۲۴	۷۹	۲۳/۷۱	۶۹	۲۸/۸۷	۸۴	۲۶/۶۰	۷۹	۴۵-۴۹
۲۱/۰۶	۳۰۷	۲۵/۲۶	۷۳	۲۶/۵۵	۷۷	۲۱/۳۱	۶۲	۲۱/۶۵	۶۳	۱۰/۸۷	۳۲	۵۰-۵۴
۱۱/۴۵	۱۶۷	۱۹/۷۲	۵۷	۱۴/۸۳	۴۳	۱۳/۰۶	۳۸	۴/۴۷	۱۳	۵/۳۹	۱۶	۵۵-۵۹
۴/۸۷	۷۱	۹/۳۴	۲۷	۵/۸۶	۱۷	۲/۷۵	۸	۲/۷۵	۸	۳/۷۰	۱۱	۶۰-۶۴
۱/۹۹	۲۹	۳/۴۶	۱۰	۱/۰۴	۳	۲/۷۵	۸	۲/۴۰	۷	۰/۳۴	۱	۶۵-۶۹
۰/۹۶	۱۴	۱/۰۴	۳	۰/۶۹	۲	۱/۳۷	۴	۱/۳۷	۴	۰/۳۴	۱	۷۰-۷۵
۱۰۰	۱۴۵۸	۱۰۰	۲۸۹	۱۰۰	۲۹۰	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۷	جمع

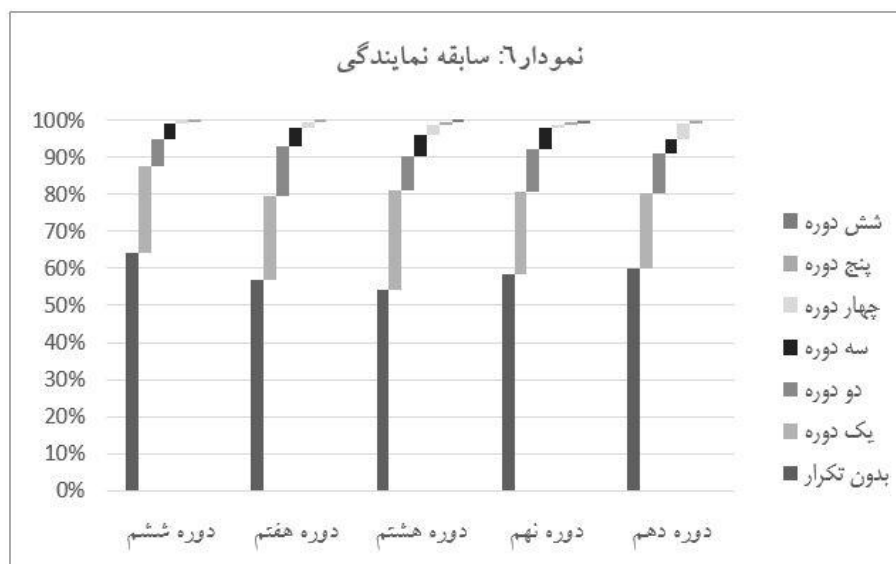

۲-۳. سابقه نمایندگی منتخبان مردم در مجلس شورای اسلامی

جدول ۴ بیانگر سابقه حضور نمایندگان در مجالس گذشته می‌باشد. بر اساس این اطلاعات، در هر دوره بیش از نیمی از نمایندگان، سابقه حضور در مجلس را ندارند (شکل ۶). این امر با روند مورد انتظار اشاره شده در مقاله «تحلیل بافت سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم» مطابقت دارد (ر.ک: زارعی؛ فوزی، ۱۳۹۶: ۶۶-۶۷).

جدول ۴: سابقه نمایندگی

دوره دهم		دوره نهم		دوره هشتم		دوره هفتم		دوره ششم		شرح
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۹/۸۶	۱۷۳	۵۸/۶۲	۱۷۰	۵۴/۲۹	۱۵۸	۵۷/۰۴	۱۶۶	۶۴/۳۱	۱۹۱	بدون تکرار
۲۰/۴۱	۵۹	۲۲/۰۷	۶۴	۲۶/۸۰	۷۸	۲۲/۶۸	۶۶	۲۳/۲۳	۶۹	یک دوره
۱۰/۷۳	۳۱	۱۱/۷۲	۳۴	۹/۲۸	۲۷	۱۳/۴۰	۳۹	۷/۴۱	۲۲	دو دوره
۳/۸۱	۱۱	۵/۵۲	۱۶	۵/۸۴	۱۷	۴/۸۱	۱۴	۴/۳۷	۱۳	سه دوره
۴/۵۰	۱۳	۱/۰۳	۳	۲/۷۵	۸	۱/۷۲	۵	۰/۳۴	۱	چهار دوره
۰/۶۹	۲	۰/۳۵	۱	۰/۶۹	۲	۰/۳۵	۱	۰/۳۴	۱	پنج دوره
-	-	۰/۶۹	۲	۰/۳۵	۱	-	-	-	-	شش دوره
۱۰۰	۲۸۹	۱۰۰	۲۹۰	۱۰۰	۲۹۱		۲۹۱		۲۹۷	جمع

۳-۳. توزیع جنسی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

همان طور که در جدول شماره ۶ ملاحظه می‌شود بررسی توزیع جنسی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم تا دهم بیانگر آن است که بطور میانگین، ۹۵/۸۸ درصد از کرسی‌های نمایندگی مجلس نصیب مردان شده است و زنان در طول این ادوار با کسب ۶۰ کرسی معادل ۴/۱۲ درصد در اقلیت بوده‌اند. نکته دیگری که در جدول ۶ به چشم می‌خورد، ثبت یک رکورد از تعداد کرسی‌های کسب شده توسط زنان در مجلس دهم است؛ بطوری که پس از انقلاب برای نخستین بار زنان توانستند ۱۷ کرسی مجلس را از آن خود کنند.

بررسی توزیع جغرافیایی زنان راه‌یافته به مجلس، طی ده دوره گذشته بیانگر آن است که اکثر نمایندگان زن مجلس، از حوزه انتخابیه تهران بوده‌اند و زنان دیگر شهرها توفیق چندانی در کسب کرسی مجلس نداشته‌اند؛ حتی از برخی کلان‌شهرهای کشور تا کنون هیچ نماینده زنی به مجلس راه نیافته است. این امر باعث شده است تا فراکسیون زنان مجلس شورای اسلامی بدنبال طرحی باشند تا با در نظر گرفتن سهمیه برای بانوان، حضور آنان را در مجلس افزایش دهند (ایسنا، ۱۳۹۶/۴/۲۴). بررسی‌ها حکایت از آن دارد که در حال حاضر، ایران از نظر کسب کرسی‌های مجلس توسط زنان در رتبه ۱۷۷ کشورهای جهان قرار دارد (خبرفوری، ۱۳۹۶/۵/۶).

جدول ۶: توزیع نمایندگان مجلس شورای اسلامی بر حسب جنس

جنسیت	دوره ششم		دوره هفتم		دوره هشتم		دوره نهم		دوره دهم		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
مرد	۲۸۴	۹۵/۶۲	۲۷۸	۹۵/۵۳	۲۸۳	۹۷/۲۵	۲۸۱	۹۶/۹۰	۲۷۲	۹۴/۱۲	۱۳۹۸	۹۵/۸۸
زن	۱۳	۴/۳۸	۱۳	۴/۴۷	۸	۲/۷۵	۹	۳/۱۰	۱۷	۵/۸۸	۶۰	۴/۱۲
جمع	۲۹۷	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۰	۱۰۰	۲۸۹	۱۰۰	۱۴۵۸	۱۰۰

۳-۴. وضع نمایندگان به لحاظ روحانی و غیر روحانی

جدول و نمودار ۷ وضع نمایندگان را در مجموع پنج دوره به لحاظ روحانی و غیرروحانی نشان می‌دهد. از مجموع ۱۴۵۸ نفر نماینده، تعداد ۱۲۹۳ نفر غیرروحانی و ۱۶۵ نفر در کسوت روحانیت بوده‌اند که نسبت به پنج دوره نخست رشد منفی داشته است (ر.ک: زارعی؛ فوزی، ۱۳۹۶: ۶۹). در واقع هر مقدار از اوایل انقلاب فاصله

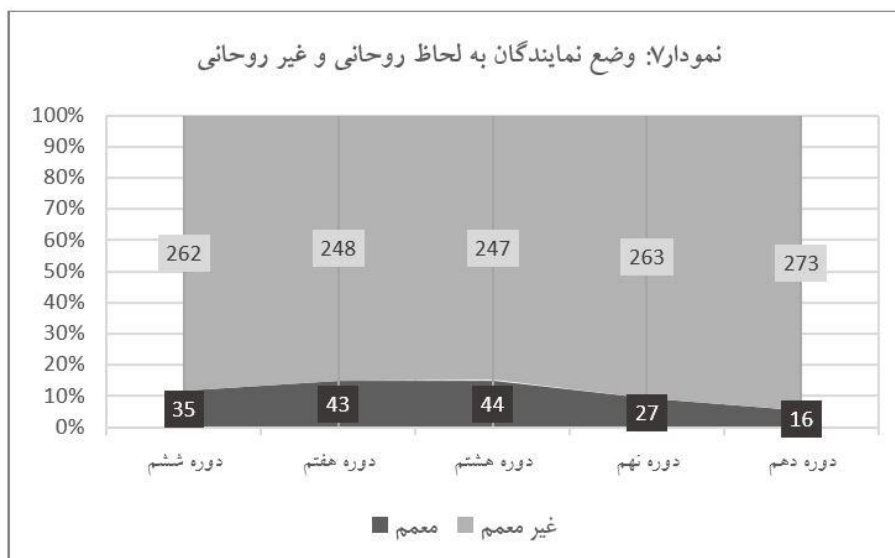
گرفته‌ایم از تعداد نمایندگان روحانی کاسته و بر نمایندگان غیرروحانی افزوده شده است؛ تا آنجا که در مجلس دهم تعداد نمایندگان روحانی حتی از تعداد نمایندگان زن کمتر می‌باشد که این نیز ثبت یک رکورد جدید در تاریخ مجلس شورای اسلامی است. همچنین این نکته نیز قابل توجه است که از دوره هفتم به بعد نمایندگان غیرروحانی کرسی ریاست مجلس را از دست روحانیون خارج کردند؛ به طوری که پس از ریاست هاشمی رفسنجانی و ناطق نوری و مهدی کروبی در مجالس اول تا ششم، غلامعلی حداد عادل در مجلس هفتم و علی لاریجانی در مجلس هشتم، نهم و دهم توانستند ریاست مجلس را بر عهده بگیرند. قطعاً در شکلگیری این روند عوامل بسیاری دخیل است که در ذیل به برخی از آن خواهیم پرداخت:

- ۱- عدم تمایل روحانیون به نامزدی در انتخابات و حضور فعال در عرصه سیاست به دلایل گوناگون از جمله تردید در تداخل نهادهای دین و سیاست و احتمال آسیب رسیدن به هر دو نهاد؛
- ۲- اقبال مردم به لیست‌های انتخاباتی و حضور کم رنگ روحانیون در این گونه لیست‌ها به علت عدم تمایل به کار حزبی و تشکیلاتی؛
- ۳- تخصص‌گرایی مردم در انتخاب داوطلبان؛
- ۴- عدم کادرسازی روحانیون سیاسی؛
- ۵- عدم شناخت چهره‌های جدید روحانیت برای مردم؛
- ۶- عدم رضایت جامعه از عملکرد روحانیون در عرصه‌های سیاسی؛
- ۷- کاهش نسبی نفوذ و محبوبیت نهاد روحانیت نسبت به اوایل انقلاب در بین مردم. از میان موارد فوق و با کمک گرفتن از نمودار ۱۰ می‌توان تخصص‌گرایی مردم در انتخاب داوطلبان را مهمترین عامل در این روند معرفی نمود. همان‌طور که در نمودار ۱۰ ملاحظه می‌شود، تعداد نمایندگان با تخصص مدیریت، حقوق و علوم سیاسی نسبت به پنج دوره نخست رشد قابل توجه‌ای داشته که خود مؤید این مدعا است.

جدول ۷: وضع نمایندگان مجلس شورای اسلامی برحسب روحانی و غیر روحانی

شرح	دوره ششم		دوره هفتم		دوره هشتم		دوره نهم		دوره دهم		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
روحانی	۳۵	۱۱/۷۸	۴۳	۱۴/۷۸	۴۴	۱۵/۱۲	۲۷	۹/۳۱	۱۶	۵/۵۴	۱۶۵	۱۱/۳۲
غیرروحانی	۲۶۲	۸۸/۲۲	۲۴۸	۸۵/۲۲	۲۴۷	۸۴/۸۸	۲۶۳	۹۰/۶۹	۲۷۳	۹۴/۴۶	۱۲۹۳	۸۸/۶۸
جمع	۲۹۷	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۰	۱۰۰	۲۸۹	۱۰۰	۱۴۵۸	۱۰۰

۳-۵. میزان تحصیلات نمایندگان مجلس شورای اسلامی

جدول ۸ که وضع و میزان تحصیلات نمایندگان را در مجموع پنج دوره اخیر مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد، بیانگر آن است که اکثر نمایندگان با تعداد ۵۱۵ نفر و ۲۹/۱۸ درصد دارای تحصیلات فوق لیسانس بوده‌اند و پس از آن به ترتیب دارندگان مدرک دکترا، لیسانس و خارج فقه با ۲۷/۴۲، ۱۷/۶۸ و ۷/۵۴ درصد بیشترین فراوانی را داشته‌اند. البته چنانچه دانشجویان هر مقطع را جز همان مقطع محاسبه کنیم این ترتیب تغییر می‌کند و تحصیلات دکترا با تعداد ۵۸۳ نفر و ۳۳/۰۳ درصد بیشترین فراوانی را خواهد یافت و مدرک فوق لیسانس با تعداد ۵۶۵ نفر و ۳۲/۰۱ درصد در رتبه بعدی قرار خواهد گرفت.

لازم به ذکر است علت افزون بودن آمار تحصیلات نمایندگان نسبت به تعداد نمایندگان از آن روست که برخی از نمایندگان علاوه بر تحصیلات دانشگاهی در چند رشته، دارای تحصیلات حوزوی نیز بوده‌اند.

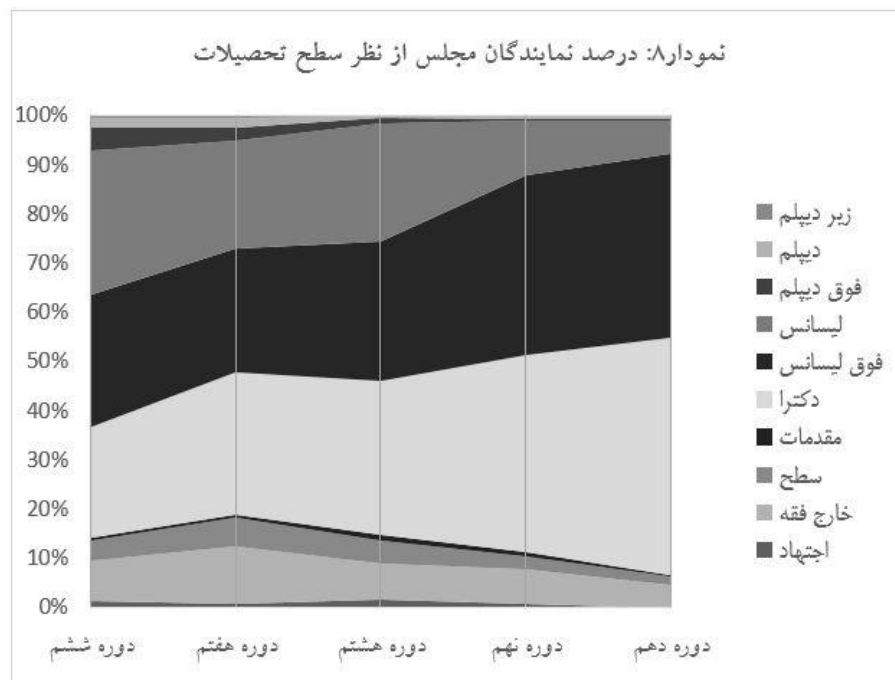
مقایسه وضعیت تحصیلی نمایندگان ادوار ششم تا دهم با دوره‌های قبلی حکایت از آن دارد که وضعیت تحصیلی نمایندگان در طول سال‌های اخیر، رشد قابل توجه‌ای یافته است. چنانکه فراوانی تحصیلات نمایندگان که در پنج دوره نخست با ۲۲/۷۷ درصد در مقطع لیسانس بوده؛ در ادوار اخیر با ۳۳/۰۳ درصد به مقطع دکترا تغییر یافته است و

۱۰۰ تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس ...

این در حالی است که در ادوار سابق، نمایندگان با مقطع دکترا تنها ۸/۱۱ درصد از نمایندگان را شامل می‌شدند.

جدول ۸: میزان تحصیلات نمایندگان ادوار ششم تا دهم قانونگذاری

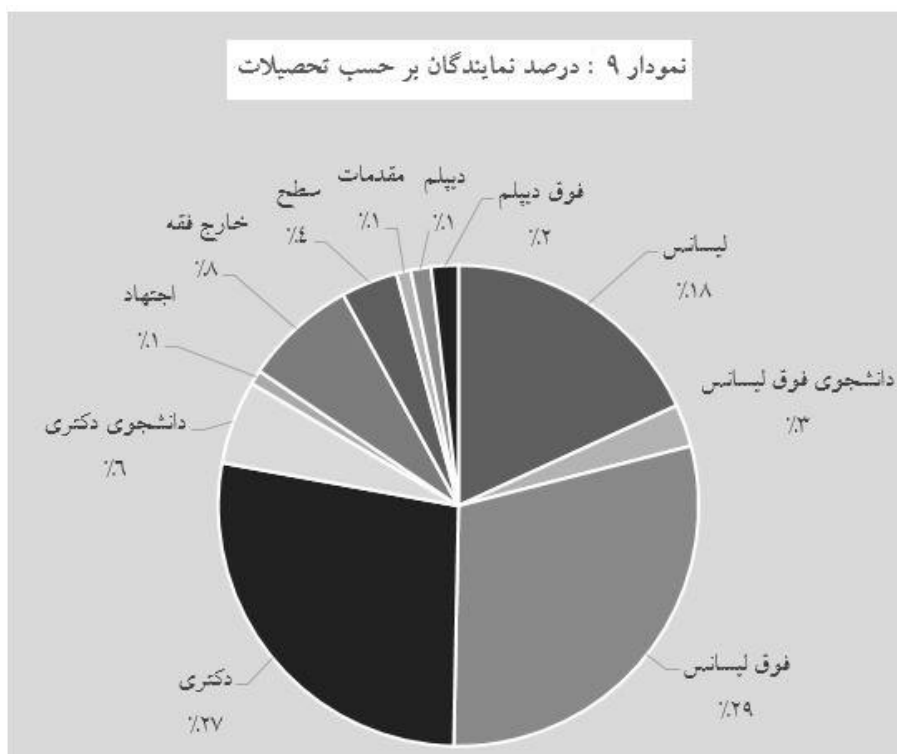
تحصیلات	دوره ششم		دوره هفتم		دوره هشتم		دوره نهم		دوره دهم		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
اجتهاد	۵	۱/۴۳	۳	۰/۸۶	۶	۱/۷۲	۳	۰/۸۵	-	-	۱۷	۰/۹۶
خارج فقه	۲۹	۸/۲۹	۴۰	۱۱/۵۳	۲۵	۷/۱۶	۲۴	۶/۸۴	۱۵	۴/۴۴	۱۳۳	۷/۵۴
سطح	۱۵	۴/۲۹	۲۰	۵/۷۶	۱۷	۴/۸۷	۹	۲/۵۷	۶	۱/۷۸	۶۷	۳/۸۰
مقدمات	۲	۰/۵۷	۳	۰/۸۶	۴	۱/۱۵	۴	۱/۱۴	۴	۱/۱۸	۱۷	۰/۹۶
فوق دکترا	۱	۰/۲۹	۳	۰/۸۶	۱	۰/۲۹	۱	۰/۲۹	۲	۰/۵۹	۸	۰/۴۵
دکترا	۷۴	۲۱/۱۴	۷۹	۲۲/۷۷	۸۸	۲۵/۲۱	۱۱۷	۳۳/۳۳	۱۲۶	۳۷/۲۸	۴۸۴	۲۷/۴۲
دانشجوی دکترا	۵	۱/۴۳	۱۸	۵/۱۹	۲۰	۵/۷۳	۲۲	۶/۲۷	۳۴	۱۰/۰۶	۹۹	۵/۶۱
فوق لیسانس	۹۰	۲۵/۷۱	۸۱	۲۳/۳۴	۸۹	۲۵/۵۰	۱۲۵	۳۵/۶۱	۱۲۵	۳۶/۹۸	۵۱۵	۲۹/۱۸
دانشجوی فوق لیسانس	۶	۱/۷۱	۶	۱/۷۳	۱۰	۲/۸۷	۳	۰/۸۵	-	-	۵۰	۲/۸۳
لیسانس	۹۵	۲۷/۱۴	۷۲	۲۰/۷۵	۸۳	۲۳/۷۸	۳۹	۱۱/۱۱	۲۳	۶/۸۰	۳۱۲	۱۷/۶۸
دانشجوی لیسانس	۳	۰/۸۶	۴	۱/۱۵	-	-	-	-	-	-	۷	۰/۴۰
فوق دیپلم	۱۶	۴/۵۷	۹	۲/۶۰	۵	۱/۴۳	۱	۰/۲۹	۱	۰/۳۰	۳۲	۱/۸۱
دیپلم	۸	۲/۲۸	۸	۲/۳۱	۱	۰/۲۹	۳	۰/۸۵	۲	۰/۵۹	۲۲	۱/۲۵
زیر دیپلم	۱	۰/۲۹	۱	۰/۲۹	-	-	-	-	-	-	۲	۰/۱۱
جمع	۳۵۰	۱۰۰	۳۴۷	۱۰۰	۳۴۹	۱۰۰	۳۵۱	۱۰۰	۳۳۸	۱۰۰	۱۷۶۵	۱۰۰

همانطور که در نمودار ۸ نشان داده شده است، تعداد نمایندگان با تحصیلات دکترا و فوق لیسانس نسبت به پنج دوره نخست مجلس شورای اسلامی رشد چشمگیری یافته و در مقابل حضور نمایندگان با تحصیلات لیسانس و پایین تر با رشد منفی رو به رو بوده است (ر.ک: زارعی؛ فوزی، ۱۳۹۶: ۷۱). در تحلیل این مسئله می توان به علل زیر اشاره کرد:

۱. نهادینه شدن فن سالاری در فرهنگ سیاسی کشور نقش بسزایی در انتخاب نمایندگان با تحصیلات تکمیلی فوق لیسانس و دکترا در مجلس شورای اسلامی داشته است.
۲. رشد ظرفیت تحصیلات تکمیلی در دانشگاه ها یکی دیگر از عواملی است که باعث شد جامعه و به طبع آن نخبگان سیاسی روی به دریافت مدارک فوق لیسانس و دکترا بیاورند.
۳. گسترش دانشگاه های آزاد و پیام نور با اجازه تحصیل به صورت نیمه وقت از جمله عواملی است که کمک شایانی به رشد تحصیلات تکمیلی در جامعه و در بین نخبگان سیاسی نمود.

۴. در مجلس هفتم و در تاریخ ۱۳ دی ماه ۱۳۸۵ اصلاحاتی در قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی اعمال گردید که به موجب آن داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا معادل آن شرط ثبت نام از نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی گردید. این مسئله خود یکی از دلایل رشد تحصیلات نمایندگان در ادوار بعدی است. البته نمایندگان مجلس با توجه به ایرادهایی که شورای نگهبان به این طرح داشت تبصره‌ای نیز برای آن قرار دادند که طی آن «مدرک تحصیلی لیسانس یا معادل به شرط داشتن پنج سال سابقه خدمت اجرایی در سطح کارشناسی و بالاتر در بخشهای خصوصی یا دولتی و یا پنج سال سابقه فعالیت آموزشی یا پژوهشی با تأیید مراجع ذیربط و یا سابقه یک دوره نمایندگی مجلس، می تواند جایگزین مدرک کارشناسی ارشد باشد» (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، ۱۳/۱۰/۸۵).

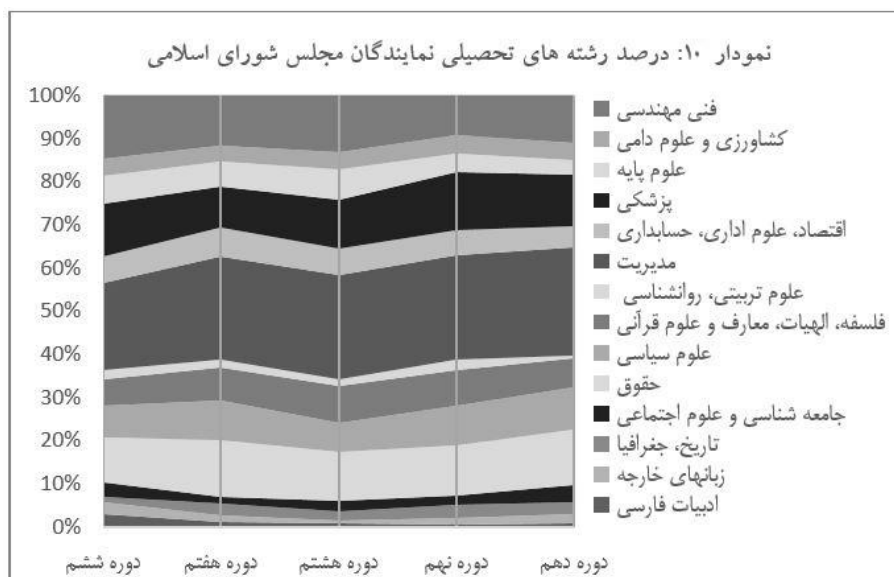

۳-۶. تخصص و رشته تحصیلی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

جدول ۹ و نمودار ۱۰، بیانگر تعداد و درصد نمایندگان به تفکیک رشته‌های تحصیلی دانشگاهی است. همانطور که در نمودار ۱۰ نشان داده شده نرخ رشد درصد نمایندگان در رشته مدیریت بیش از رشته‌های دیگر است. همچنین رشد درصد نمایندگان تحصیل کرده در رشته علوم سیاسی نیز در ادوار اخیر نسبت به دوره‌های نخست، از رشد قابل ملاحظه‌ای برخوردار است (ر.ک: زارعی؛ فوزی، ۱۳۹۶: ۷۲). از طرف دیگر نمایندگان با رشته‌های فنی و مهندسی کاهش یافته‌اند. این امر را می‌توان به‌مانند افزایش گرایش به تحصیلات تکمیلی، در قالب تخصص‌گرایی برای نمایندگان مجلس تحلیل نمود.

جدول ۹: رشته تحصیلات دانشگاهی نمایندگان دوره ششم تا دهم مجلس شورای اسلامی

رشته تحصیلی	دوره ششم		دوره هفتم		دوره هشتم		دوره نهم		دوره دهم	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ادبیات فارسی	۸	۲/۹۴	۳	۱/۰۹	۲	۰/۷۱	۲	۰/۶۶	۳	۰/۹۵
زبانهای خارجه	۸	۲/۹۴	۴	۱/۴۶	۲	۰/۷۱	۴	۱/۳۱	۶	۱/۹۰
تاریخ و جغرافیا	۳	۱/۱۰	۸	۲/۹۲	۶	۲/۱۴	۱۰	۳/۲۸	۹	۲/۸۶
جامعه شناسی و علوم اجتماعی	۹	۳/۳۱	۴	۱/۴۶	۷	۲/۴۹	۶	۱/۹۷	۱۳	۴/۱۳
حقوق	۲۸	۱۰/۳۰	۳۶	۱۳/۱۴	۳۲	۱۱/۳۹	۳۶	۱۱/۸۰	۴۰	۱۲/۷۰
علوم سیاسی	۲۰	۷/۳۵	۲۵	۹/۱۳	۱۹	۶/۷۶	۲۸	۹/۱۸	۳۱	۹/۸۴
فلسفه، الهیات و علوم قرآنی	۱۷	۶/۲۵	۲۱	۷/۶۶	۲۴	۸/۵۴	۲۵	۸/۲۰	۲۱	۶/۶۷
علوم تربیتی، روانشناسی	۶	۲/۲۱	۵	۱/۸۲	۴	۱/۴۲	۷	۲/۳۰	۲	۰/۶۴
مدیریت	۵۵	۲۰/۲۲	۶۶	۲۴/۰۹	۶۸	۲۴/۲۰	۷۴	۲۴/۲۶	۷۹	۲۵/۰۸
اقتصاد، علوم اداری، حسابداری	۱۶	۵/۸۸	۱۸	۶/۵۷	۱۷	۶/۰۵	۱۸	۵/۹۰	۱۵	۴/۷۶
علوم پزشکی	۳۴	۱۲/۵	۲۶	۹/۴۹	۳۲	۱۱/۳۹	۴۱	۱۳/۴۴	۳۸	۱۲/۰۶
علوم پایه	۱۷	۶/۲۵	۱۶	۵/۸۴	۲۰	۷/۱۲	۱۳	۴/۲۶	۱۱	۳/۴۹
آب، کشاورزی و علوم دامی	۱۱	۴/۰۴	۱۰	۳/۶۵	۱۱	۳/۹۱	۱۳	۴/۲۶	۱۲	۳/۸۱
فنی مهندسی	۴۰	۱۴/۷۱	۳۲	۱۱/۶۸	۳۷	۱۳/۱۷	۲۸	۹/۱۸	۳۵	۱۱/۱۱
جمع	۲۷۲	۱۰۰	۲۷۴	۱۰۰	۲۸۱	۱۰۰	۳۰۵	۱۰۰	۳۱۵	۱۰۰

۴. نتیجه گیری

نتایج حاصل از این پژوهش در خصوص آرایش و ترکیب سیاسی مجالس ششم تا دهم بیانگر آن است که جریان اصولگرا غیر از مجلس ششم که متأثر از فضای انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶ شکل گرفت، در مابقی ادوار مجلس بر جناح اصلاح طلب توفیق یافته است. البته در مجلس دهم هیچ یک از گروه‌ها نتوانستند اکثریت قاطع کرسی‌های مجلس را در اختیار بگیرند و کرسی‌های مجلس میان سه طیف اصلاح طلب و حامیان دولت، اصولگرایان و مستقلین تقسیم گردید. هر چند اگر اصلاح طلبان را از اعتدالگرایان حامی دولت جدا محاسبه کنیم در این مجلس هم توفیق با اصولگرایان بوده است. در تحلیل این امر که چرا اصلاح طلبان پس از مجلس ششم هیچ گاه نتوانستند اکثریت آرای مردم را بدست آورند، می‌توان به مجموعه‌ای از عوامل اشاره کرد؛ از جمله:

۱. دلزدگی مردم از فضای سیاست زده مجلس ششم و نقد نسبت به عملکرد ضعیف نمایندگان آن، در خصوص رفع مشکلات معیشتی و اقتصادی؛
۲. رد صلاحیت برخی از چهره‌های شاخص جریان اصلاحات در انتخابات؛
۳. تحریم انتخابات و عدم حضور برخی از گروه‌های شاخص جریان اصلاحات در رقابت‌های انتخاباتی؛

۴. مواضع رادیکالی و افراطی برخی از گروه‌ها و احزاب جریان اصلاحات از جمله در ماجرای تحصن نمایندگان مجلس ششم و حوادث پس از انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ که منجر به بی‌اعتمادی مردم نسبت به این جریان شد. همچنین در خصوص بافت اجتماعی و تخصصی مجلس ششم تا دهم شورای اسلامی نیز نتایج ذیل حاصل گردید:

۱. اکثر نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار مورد نظر در گروه سنی ۴۵-۴۹ با ۲۵/۳۱ درصد قرار گرفته و این به آن معناست که سن نمایندگان نسبت به پنج دوره نخست ۱۰ سال افزایش یافته است. از طرفی کمترین تعداد نمایندگان به مانند پنج دوره نخست در گروه سنی بین ۷۰-۷۵ با ۰/۹۶ درصد قرار دارد.

۲. به لحاظ سابقه نمایندگی، بیش از نیمی از کرسی‌های مجلس در هر دوره به چهره‌های جدیدی تعلق گرفته است که قبلاً سابقه نمایندگی مجلس را نداشته‌اند. البته این میزان در مجلس ششم به بالاترین حد خود یعنی ۶۴/۳۱ درصد رسید که بی‌ارتباط با فضای حاکم بر انتخابات و پیروزی جریان دوم خرداد نبود.

۳. توزیع جنسی نمایندگان طی ادوار ششم تا دهم بیانگر آن است که بطور میانگین، ۹۵/۸۸ درصد از کرسی‌های نمایندگی مجلس نصیب مردان شده است و زنان در طول این ادوار با کسب ۶۰ کرسی معادل ۴/۱۲ درصد در اقلیت مطلق بوده‌اند. البته در مجلس دهم زنان با کسب ۱۷ کرسی نمایندگی رکورد جدیدی در کسب کرسی‌های مجلس به ثبت رساندند.

۴. در پنج دوره اخیر مجلس شورای اسلامی از مجموع ۱۴۵۸ نماینده، ۱۶۵ نفر در کسوت روحانیت بوده‌اند. این در حالی است که در مجلس اول و دوم به ترتیب ۱۶۴ و ۱۵۳ نفر از نمایندگان معمم بوده‌اند. این امر بیانگر آن است که هر مقدار از اوایل انقلاب فاصله می‌گیریم از تعداد نمایندگان روحانی در مجلس کاسته و بر تعداد نمایندگان غیرروحانی افزوده شده است. از جمله دلایل این امر می‌توان به تخصص‌گرایی مردم در انتخاب داوطلبان، عدم رقبت روحانیون به شرکت در مسائل سیاسی و رقابت‌های انتخاباتی و کاهش نسبی نفوذ و محبوبیت روحانیت در جامعه اشاره کرد.

۵. اکثر نمایندگان به لحاظ تحصیلات با تعداد ۵۱۵ نفر و ۲۹/۱۸ درصد دارای مدرک فوق لیسانس بوده‌اند و پس از آن به ترتیب دارندگان مدرک دکترا، لیسانس و خارج فقه و اصول با ۲۷/۴۲، ۱۷/۶۸ و ۷/۵۴ درصد بیشترین فراوانی را داشته‌اند. البته چنانچه

دانشجویان هر مقطع را جز همان مقطع محاسبه کنیم این ترتیب تغییر می‌کند و تحصیلات دکترا با تعداد ۵۸۳ نفر و ۳۳/۰۳ درصد بیشترین فراوانی را خواهد یافت و مدرک فوق لیسانس با تعداد ۵۶۵ نفر و ۳۲/۰۱ درصد در رتبه بعدی قرار خواهد گرفت. آمار فوق بیانگر آن است که نسبت به پنج دوره نخست مجلس شورای اسلامی تعداد نمایندگان با تحصیلات دکترا و فوق لیسانس رشد چشم‌گیری یافته است. ۶. در خصوص تخصص نمایندگان مقطع مورد نظر نیز آنچه بیش از هر چیز به چشم می‌خورد درصد نرخ رشد نمایندگان تحصیل کرده در رشته مدیریت نسبت به رشته‌های دیگر است؛ به طوری که به طور میانگین ۲۵ درصد نمایندگان پنج دوره اخیر دارای مدرک تحصیلی در رشته مدیریت بوده‌اند.

منابع

- ازدری، روح‌الله (۱۳۹۴). مجلس ششم از تقلب تا تحصن، تهران: موسسه فرهنگی و هنری قدر ولایت. اسماعیلی، بهمن (۱۳۸۴). انتخابات مجلس هفتم، ج ۱ و ۲، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار مقام رهبری (مدظله‌العالی) به آدرس khamenei.ir پایگاه اینترنتی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به آدرس: <http://rc.majlis.ir> پایگاه خبری آفتاب، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۵، «ترکیب سیاسی راه‌یافتگان به مجلس دهم». پایگاه خبری تحلیلی اعتدال، ۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۵، «ترکیب کامل مجلس دهم/گرایش سیاسی متخین». پرحلم ضیابری، امیررضا (۱۳۷۹). مجلس ششم: وقایع نگاری ستادهای انتخاباتی، تهران: نشر و پژوهش دادار. تابناک، ۱۳۹۴/۱۰/۲۶، «تایید صلاحیت ۴۲ درصد داوطلبان مجلس». تسنیم، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۵، «حضور ۴ جریان سیاسی در مجلس دهم». جام جم آنلاین، ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۱، «آرایش سیاسی مجلس نهم». خبرآنلاین، ۱۵ خرداد ۱۳۹۱، «ترکیب سیاسی خانه ملت از آغاز تا کنون/فراکسیون‌ها در ۹ دوره مجلس چگونه تشکیل شدند؟». خبرآنلاین، شنبه ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۵، «اسامی ۲۹۰ نماینده مجلس دهم با گرایش سیاسی‌شان». خبرفوری، ۱۳۹۶/۵/۶، «رتبه ایران در جهان از نظر کسب کرسی‌های قدرت توسط زنان». خبرگزار تسنیم، ۱۱ اسفند ۱۳۹۴، «بازخوانی آرایش سیاسی ۹ دوره مجلس شورای اسلامی». خبرگزاری الف، ۲۲ اردیبهشت ۱۳۸۹، «فراکسیون مهرورزی در مجلس تشکیل شد». خبرگزاری صراط، ۱۹ بهمن ۱۳۹۰، «جبهه توحید و عدالت، جبهه حامیان مشایی». خبرگزاری مشرق، ۹۰/۱۲/۱۶، «فهرست مقایسه‌ای ۶ ائتلاف انتخاباتی». خبرگزاری مهر، ۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۵، «اسامی ۲۸۹ منتخب مجلس دهم به تفکیک گرایش سیاسی».

یحیی فوزی و علی زارعی ۱۰۷

خبرگزاری میزان، ۹ اسفند ۱۳۹۴، «ترکیب طیف‌های سیاسی در مجلس دهم چگونه است؟»
خواجه سروی، غلامرضا؛ شارعی، محمد محسن (۱۳۹۴). تاریخ تحولات سیاسی مجلس شورای
اسلامی، تهران: انتشارات سرو اندیشه.

دارابی، علی (۱۳۸۸). جریان‌شناسی سیاسی در ایران، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و
اندیشه اسلامی.

دوورژه، موریس (۱۳۵۷). احزاب سیاسی، ترجمه رضا علومی، تهران: امیرکبیر.

روزنامه ایران، ۱۳۹۰/۱۲/۲۰، «آرایش سیاسی مجلس نهم»، سال ۱۸، ش ۵۰۳۰.

روزنامه ایران، ۳۰/۱۱/۸۲.

روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵/۲/۱۲، «آرایش سیاسی مجلس آینده در نخستین برآوردها»، شماره ۳۷۵۴.

روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۸۷/۰۸/۲۵، «باهنر به دنبال پیشرفت و عدالت»، شماره ۱۶۶۷.

روزنامه کیهان، ۳۰ اردیبهشت ماه ۱۳۷۹.

روزنامه همشهری، ۲۹ بهمن ۱۳۸۲.

روزنامه همشهری، ۹/۱۲/۸۲.

زارعی، علی؛ فوزی، یحیی (بهار ۱۳۹۶). «تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس
شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم»، فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و
مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره اول، صص ۴۵-۷۶.

عظیمی دولت آبادی، امیر (۱۳۸۷). منازعات سیاسی نخبگان و ثبات سیاسی در جمهوری اسلامی ایران،
تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

عیوضی، محمد رحیم (۱۳۸۵). مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب
اسلامی.

عیوضی، محمد رحیم (ادبیهشت ۱۳۸۳). «تحلیلی بر انتخابات هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی»،
مجله زمانه، سال سوم، شماره ۲۰.

فوزی، یحیی (۱۳۸۴). تحولات سیاسی و اجتماعی ایران پس از انقلاب اسلامی، تهران: نشر عروج.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قوچانی، محمد (۱۳۷۹). یقه سفیدها، جامعه‌شناسی نهادهای مدنی در ایران، تهران: انتشارات نقش و
نگار.

مجله گزارش (بهمن ۱۳۷۸). «انتخابات مجلس ششم: آخرین مواضع، جدیدترین صف آرای‌ها»،
شماره ۱۰۸، صص ۱۳-۱۶.

مرتجعی، علی (۱۳۷۸). جناح‌های سیاسی در ایران امروز، تهران: انتشارات نقش و نگار.

مرتجعی، علی (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر شناخت جناح بندی‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران،
مجموعه مقالات رویارویی اندیشه‌ها.

۱۰۸ تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس ...

مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، ۸۵/۱۰/۱۳.
نظر پور، مهدی (۱۳۹۱). آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قم: نشر معارف.
نظری، منوچهر (۱۳۹۵). رجال و مقامات نظام تقنینی جمهوری اسلامی ایران (مجلس و شورای نگهبان، ۱۳۵۹-۱۳۹۵)، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
ویکی پدیا، «انتخابات مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۹-۱۳۷۸».
ویکی پدیا، «انتخابات مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۳-۱۳۸۲».
ویکی پدیا، «انتخابات مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۱-۱۳۹۰».
همشهری آنلاین، ۳۱ مرداد ۱۳۹۶، «لیست جنجالی منتسب به مشایی و جدول اعتراضات نامزدها».

Inter-Parliamentary Union, "Iran (Islamic Republic of) Elections in 2004,
www.ipu.org.